

Dorota Gębuś

Innowacyjna szkoła – kreatywny uczeń : twórczość wyzwaniem współczesnej edukacji

---

Podstawy Edukacji 2, 193-205

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Dorota Gębuś

Innowacyjna szkoła – kreatywny uczeń Twórczość wyzwaniem współczesnej edukacji

*Twórczość stanowi odpowiedź na rosnącą złożoność
i dynamikę środowiska życia człowieka oraz formowanie się
społeczeństwa postindustrialnego z jednej strony, i z drugiej –
odpowiedź na dysfunkcje tradycyjnego systemu edukacji.*

Krzysztof J. Szmidt

Innowacje pedagogiczne – ku rozwojowi

Cechą współczesnego społeczeństwa są gwałtowne przemiany w wielu sferach ludzkiego życia. Jesteśmy świadkami i uczestnikami nieustannych przeobrażeń kształtujących nową rzeczywistość. Zmiana staje się normą, zasadą, regułą funkcjonowania. Postęp w jednej dziedzinie pociąga za sobą konieczność przekształcania kolejnych obszarów. Wprowadzanie innowacji jest powszechnym sposobem działania, modyfikującym i ulepszającym to, co istniało do tej pory. Innowacja określana jako zmiana, której celem jest udoskonalenie lub rozwój instytucji, struktury, grupy ludzi, jest też niezbędnym czynnikiem przystosowania się do coraz szybciej przeobrażającego się świata.

Zachowania innowacyjne, bazując na przeszłości, czyli wcześniej wypracowanych zasobach społecznych, budują nową jakość. Zawierają w sobie dwa elementy: tradycyjny i nowoczesny. Z jednej strony są kontynuacją przeszłości, z drugiej zaś wybiegają w przyszłość. W tym sensie można na innowację spojrzeć z dwóch punktów widzenia: w jakim stopniu łączy się ze starym modelem i w jakim stopniu się od niego różni. Można ją oceniać pod kątem proporcji „starego” i „nowego”, choć oczywiście nie jest to jedyne kryterium wartościowania. Jednym z warunków uznania czegoś za innowację jest możliwość powiązania tej rzeczy z dotychczasowym dorobkiem kultury. Tym samym innowacja nie oznacza zupełnej, absolutnej nowości. W mniej-

szym lub większym stopniu odnosi się do tego, co już zostało stworzone. Może zatem mieć charakter drobnych korekt lub wyraźnych przeobrażeń, których wartość, zależna od oceny społecznej, „jeśli dla danej osoby, grupy czy organizacji wprowadzona zmiana jest nowa, to już wystarczy, aby określić ją jako innowację” (M. A. West, 2000, s. 14).

Przenosząc omawiane pojęcie na grunt systemu edukacji, możemy mówić o innowacjach pedagogicznych, czyli wszelkich zmianach zachodzących w dziedzinie wychowania, kształcenia, organizacji i uwarunkowań szkolnictwa, a także innych form oświaty (T. Pilch, 2003). Wyrażają się one w przekształcaniu rzeczywistości dydaktyczno-wychowawczej, dostosowując ją do określonych potrzeb społecznych. Zdaniem R. Schulza, innowacje pedagogiczne można rozpatrywać w trzech aspektach:

- behawioralnym – wyrażającym się w określonych zinstytucjonalizowanych działaniach, np. wprowadzenie sześciostopniowej skali ocen;
- rzeczowym – dotyczącym materialnych elementów środowiska pedagogicznego, np. zastosowanie rzutnika multimedialnego zamiast wykorzystywanych wcześniej papierowych plansz;
- informacyjnym – przybierającym postać symboli, najczęściej specyficznych reguł, zasad, instrukcji postępowania, np. idea podmiotowości w wychowaniu (R. Schulz, 1994); modyfikacje dotyczą całej wielowymiarowej przestrzeni edukacyjnej, owocując zmianami na trzech poziomach: pierwszym – praca indywidualnego nauczyciela, który ulepsza proces dydaktyczny w obrębie prowadzonych przez siebie zajęć; drugim – nowe rozwiązanie obejmujące zasięgiem całą szkołę; trzecim – reformy oświatowe inicjujące przekształcenia dla wszystkich instytucji systemu kształcenia.

Innowacje widziane z perspektywy rozwojowej oznaczają nie stan, lecz zmienność, która opiera się na dynamicznym rozwoju, przeobrażeniach ilościowych i jakościowych, udoskonalających dotychczasowy standard pracy pedagogicznej. Wzbogacając zasób wiedzy i doświadczenia, innowacje umożliwiają rozwiązywanie coraz trudniejszych i bardziej złożonych problemów edukacyjnych. Mają one na celu ulepszenie istniejącego stanu rzeczy. W tym sensie ich cechą charakterystyczną jest zamiar świadomego dokonywania zmian, którego założonym rezultatem jest osiągnięcie przyrostu wartości, czyli postępu. Innowacja powinna być tworem lepszym od poprzedniego, czyli bardziej użytecznym, poprzez to,

[...] że implikuje przyrost wiedzy, że niesie ze sobą głębsze, informacyjne odzwierciedlenie rzeczywistości; że poszerza zasób znaczeń obecnych w ludzkim doświadczeniu; że dostarcza nowych rozwiązań dla aktualnych bądź potencjalnych problemów edukacyjnych; że wzbogaca repertuar narzędzi (w tym: metod) ludzkiego działania, umożliwiając bądź sprawniejszą realizację celów znanych, bądź też formułowanie i osiąganie celów nowych (R. Schulz, 1994, s. 129).

Podjęcie prób ciągłego udoskonalania szkoły daje szansę na rozwój tej instytucji, a tym samym na dostosowanie się do coraz bardziej złożonych wymagań współczesnego społeczeństwa.

Nauczyciel mentorem kreatywnych działań ucznia

Jednym z podstawowych warunków wprowadzania innowacji w szkole jest aktywność nauczyciela. To przede wszystkim jego praca, a nie odgórnie narzucane reformy, prowadzi do zmian w szkole oraz w uczniach. Wiele zależy od postawy nauczyciela wobec dziecka. Może je akceptować i wspierać, pozostawiając niezbędną dawkę wolności umożliwiającej samorealizację, pozwalając mu rozwinąć naturalny potencjał twórczy lub wręcz przeciwnie – tłumić, stosując zakazy i nakazy. Dobrze jest, jeśli nauczyciel stanie się kimś w rodzaju mentora, czyli osoby, która sprawuje opiekę nad uczniem, stanowi wzór do naśladowania, udziela rad, nie narzucają gotowych rozwiązań, wspiera w rozwoju indywidualnych zdolności, utwierdza w przekonaniu o posiadanych możliwościach. Nauczyciel powinien być osobą, która wydobędzie ukryty potencjał ucznia, widzi w nim kreatywną jednostkę i pomaga mu przezwyciężyć własne ograniczenia, zamiast stawiać bariery, włączając w sztywne granice wyznaczone przez system edukacji.

Nauczyciel może pomagać uczniowi w rozwijaniu jego naturalnych cech, świadczących o tym, że jest osobą kreatywną. Coraz więcej badaczy sądzi, że człowiek w swej istocie ma naturę twórczą i że aktywność poszukiwawcza jest jego podstawową potrzebą. Spontaniczne zachowania twórcze, które można określić jako pierwotną kreatywność jednostki, widać najlepiej, śledząc fazy rozwoju myślenia i działania dziecka (K. J. Szmidt, 1995):

- Wczesna faza rozwoju psychospołecznego (0-2 lata): w tym okresie kształtują się inteligencja sensomotoryczna i inteligencja motoryczna dziecka, których rozwój ma charakter spontaniczny. Zdolności twórcze przejawiają się wzmożoną aktywnością zabawową w sferze ruchowej, wizualnej i dźwiękowej.
- Druga faza rozwoju (2-4 lata) określana jest często jako wiek autonomii. Ujawniają się pierwsze oznaki emancypacji i niezależności dziecka. Jest to okres dynamicznego rozwoju poznawczego, stawiania dociekliwych pytań, organizowania poszukiwań. Zdolności twórcze przejawiają się w tym czasie w żywo rozwijających się zabawach i fantazjach dziecka. Pojawiają się pierwsze symptomy uzdolnień kierunkowych, wyrażających się np. wzmożoną aktywnością: plastyczną, muzyczną, ruchową.
- Trzecia faza rozwoju (5-7 lat), w której następuje wczesny rozwój moralny. Dziecko powoli zdobywa kompetencje („wiem i umiem”), przejawia też

inicjatywę w poszukiwaniu twórczych rozwiązań. Jest coraz bardziej pomysłowe i ciekawe świata. Zadaje wiele pytań i dociekliwie dąży do znalezienia odpowiedzi. Chętnie uczestniczy w różnych zabawach tematycznych, które pozwalają mu na identyfikowanie się z bohaterami baśni lub filmów. Dla twórczości dziecka w tej fazie najważniejszy jest intensywny rozwój wyobraźni. Obok dynamicznego rozkwitu kreatywności w tym okresie, pojawiają się również poważne zagrożenia zdolności twórczych, związane z kryzysem psychospołecznym i problemami w socjalizacji szkolnej dziecka.

- Czwarta faza rozwojowa (8–12 lat) związana jest z nabywaniem przez dziecko ważnych sprawności szkolnych, umiejętności współpracy i współdziałania w grupie. Dzieci uczą się wspólnej zabawy i pracy, zdobywają kompetencje w wybranych dziedzinach aktywności. Niestety, kształcenie w tym okresie przebiega według ściśle określonych schematów, często hamujących inwencję twórczą dzieci. W tym okresie pojawia się kryzys twórczości.
- Piąta faza rozwojowa (13–17 lat) to okres psychospołecznego rozwoju młodzieży. Młody człowiek poszukuje ludzi i idei, z którymi mógłby się identyfikować. Zaczyna podkreślać własną wyjątkowość, tym samym manifestuje swoją odmienność. Młodzież w tym okresie przeprowadza rozbudowane rozumowanie indukcyjne i dedukcyjne, wykorzystując je do procesów analizy i krytyki – stąd m.in. bierze się charakterystyczny krytycyzm, którego obiektem stają się ludzie (dorośli) oraz fakty społeczne. Narastająca wiedza o świecie dostarcza im okazji do wyszukiwania sprzeczności i niekonsekwencji, co ma bezpośredni związek ze skłonnością do stawiania pytań, prowadzenia dyskusji i sporów, spekulacji myślowych i tzw. filozofowania. Dużą rolę w tym okresie zaczyna odgrywać wyobraźnia, która znajduje wyraz w marzeniach (np. na temat swojej przyszłości) i wytworach twórczych (np. pisanie wierszy).

Dziecko u progu swojej kariery szkolnej jest małym odkrywcą, twórcą, podmiotem bez kompleksów, przed którym cały świat stoi otworem. Własna inwencja, dociekliwość, pomysłowość są potencjałem, z którym 7-latek wchodzi do szkoły. Ma też, nie zawsze uświadomioną, nadzieję rozwinięcia swoich jawnych lub ukrytych zdolności. Wszystko zależy od osoby kierującej kształceniem ucznia, od jej spostrzegawczości, wrażliwości i przygotowania. Kompetentny nauczyciel, mimo licznych ograniczeń, dość sztywnych ram programów nauczania, może promować kreatywne zachowania ucznia, chociażby okazaniem zainteresowania, pozytywnym wzmocnieniem, unikaniem nadmiernej krytyki oraz indywidualnym podejściem do ucznia.

Istnieje ponadto wiele aktywnych metod nauczania, w tym m.in. metody twórczego rozwiązywania problemów, tzw. heurystyki (burza mózgów, synektyka, analiza morfologiczna, metaplan itp.), które wychodzą naprzeciw dziecięcej otwartości, ciekawości, zaangażowaniu, chęci poszukiwania.

Przy metodach aktywnych uczeń sam poszukuje odpowiedzi lub dodatkowych informacji, aby rozwiązać problem, lub próbuje znaleźć sposób, aby wykonać zadanie (M. Silberman, 2005, s. 19).

Taki styl nauczania pobudza myślenie twórcze, uczy aktywnego stosunku do zdobywanych informacji, wymaga podejmowania decyzji i analizowania ich skutków, umożliwia uczniom naukę poprzez działanie, ucząc ich aktywnej, twórczej postawy wobec życia.

Postawa twórcza

Psychologia humanistyczna mówi o postawie twórczej jako dyspozycji, która pozwala człowiekowi prawidłowo funkcjonować w społeczeństwie. Umożliwia dostosowywanie się do zmieniających się warunków życia, radzenie sobie z problemami i trudnościami życiowymi. Łączy się z podejmowaniem działań na rzecz samorozwoju, realizacji siebie, doskonalenia swoich umiejętności. Przejawia się w aktywnym stosunku do świata, ciekawości poznawczej i otwartości na to, co inne, nowe. Postawa twórcza jest to

[...] zespół dyspozycji poznawczych, emocjonalno-motywacyjnych i behawioralnych (działaniowych), który zapewnia jednostce możliwość reorganizowania dotychczasowych doświadczeń, odkrywania i konstruowania czegoś (rzeczy, idei, sposobu działania, sposobu postrzegania świata) dla niej nowego i wartościowego (K. I. Szmidt, B. Rakowiecka, K. Kraszewski, 1996, s. 5).

Rozwijanie aktywnej, twórczej postawy staje się jednym z głównych wyzwań edukacyjnych. Aktywna, otwarta na zmiany, chętna do podejmowania nowych wyzwań osoba będzie umiała pokonywać trudności, przystosowując się do nowych, zmieniających się warunków życia we współczesnym społeczeństwie. Społeczeństwo wymusza zapotrzebowanie na człowieka kreatywnego, który ma w sobie pierwiastek twórczy.

Próbując określić pojęcie twórczości, można się odwołać do klasycznej definicji M. I. Steina, która mówi, że

[...] twórczość to proces prowadzący do nowego wytworu, który jest akceptowany jako użyteczny lub do przyjęcia dla pewnej grupy w pewnym okresie (E. Nęcka, 2001, s. 17).

Trudno na tej podstawie ustalić jasne kryterium wyznaczające granice tego pojęcia, bowiem jego atrybuty zależą od subiektywnej i często zmiennej społecznej oceny. Wskaźniki mają w tym przypadku charakter relatywny. Coś jest twórcze, jeżeli zostanie uznane za nowe i wartościowe przez grupę ludzi w danym czasie. Natomiast osoba kreatywna to taka, która jest zdolna,

w ocenie społecznej, do tworzenia czegoś, co ma te dwie cechy. Wynika z tego, że czynniki społeczne odgrywają istotną rolę w identyfikowaniu twórczości, wyznaczając jej kryteria i granice. Środowisko ma zatem duży wpływ na stymulowanie bądź hamowanie aktywności twórczej.

Naturalnym środowiskiem rozwoju człowieka, a więc i rozwoju działań kreatywnych, jest rodzina. Wiele zależy od postawy rodziców wobec różnych form aktywności podejmowanej przez dziecko. Kolejnym, niezwykle ważnym środowiskiem, które może się stać albo szansą na stymulowanie inwencji twórczej młodego człowieka, albo też przyczynić się do zaprzeczenia jego potencjału twórczego, jest omawiana w niniejszym artykule szkoła. Istnieje wiele elementów mówiących o tym, że szkoła nie sprzyja działaniom kreatywnym uczniów. Jest raczej miejscem, w którym trzeba przystosować się do ściśle określonych zasad i reguł. Nauczanie odbywa się bowiem według opracowanego schematu. Nie ma tu miejsca na dobrowolność i swobodę wyborów. Znacznie bardziej liczy się ilość przekazywanej wiedzy niż forma i jakość nauczania.

[...] wiedza przekazywana w szkole nie sprzyja twórczości ponieważ, (1) rzadko zawiera pytania, najczęściej ograniczając się do przekazywania twierdzeń; (2) nie pokazuje perspektyw rozwoju danej dziedziny; (3) jest mało implikatywna, to znaczy niewiele z niej wynika ponad to, co już jest w niej zawarte; wreszcie (4) operuje mało kreatywnym językiem, na przykład unika analogii, porównań i metafor, które są potężnym narzędziem twórczego myślenia (E. Nęcka, 2001, s. 150).

Oprócz systemu szkolnego zagrożeniem dla rozwoju aktywnej postawy ucznia może być też niewłaściwe postępowanie nauczyciela, wyrażające się w braku akceptacji dla uczniowskiej twórczości. Nauczyciele często bardziej doceniają uczniów zdyscyplinowanych, podporządkowanych, nastawionych na działania odtwórcze. Każda inicjatywa ze strony ucznia będzie dla nauczyciela źródłem problemów, z których najważniejsze to (A. J. Cropley, 1989):

- zagrożenie dyscypliny – niestereotypowe i oryginalne zachowania ucznia, który potrafi wymyślić różnorodne rozwiązania zadań pojawiających się w trakcie lekcji, bywa traktowane przez nauczyciela jako przejaw niesubordynacji i podważania autorytetu;
- formułowanie nieoczekiwanych odpowiedzi – nieszablonowe wypowiedzi ucznia, wykazujące się pomysłowością i niekonwencjonalnym myśleniem, burzą dokładnie zaplanowany porządek zajęć, dlatego też nauczyciele wolą otrzymywać odpowiedzi typowe, łatwe do przewidzenia;
- zadawanie kłopotliwych pytań – twórczego ucznia charakteryzuje ciekawość poznawcza, ujawniająca się w zadawaniu wielu pytań, na które nauczyciel może nie znać odpowiedzi;
- gotowość do domyślenia się i zgadywania – śmiałe hipotezy i niecodzienne pomysły na rozwiązanie podanego na lekcji problemu, prowadzące

- do odgadnięcia prawidłowej odpowiedzi, niszczą długi proces ścisłego rozumowania, co nie zawsze podoba się nauczycielowi;
- skłonność do żartów – kreatywnego ucznia cechuje duże poczucie humoru, w swych działaniach jest spontaniczny i ekspresyjny, co często odczytywane jest przez nauczycieli jako lekceważenie obowiązków szkolnych.

Szkoła nie zawsze musi być czynnikiem hamującym aktywność ucznia. Można potraktować powyższe trudności nie jako zagrożenia dla pozycji nauczyciela, ale jako szanse rozwojowe stworzone obu podmiotom procesu dydaktycznego. Współpraca nauczyciela i ucznia, zakładająca możliwość dwukierunkowego przepływu wiedzy i umiejętności (zarówno od nauczyciela do ucznia, jak i od ucznia do nauczyciela), pozwoli na znalezienie wspólnej drogi do efektywnego uczenia się. Aby uczeń mógł rozwijać w szkole swój potencjał twórczy, musi mieć „dobrego” nauczyciela. Odpowiednio przygotowany pedagog umie zobaczyć, że zachowania ucznia są jego naturalną skłonnością do szukania różnych rozwiązań. Nonkonformistyczne działania stanowią wyraz niezależności i odwagi w podejmowaniu nowych wyzwań. Ciekawość poznawcza motywuje do ciągłego poszerzania zasobu wiadomości i umiejętności. Intuicyjne myślenie pozwala radzić sobie w sytuacjach, w których nie można zastosować gotowych i sprawdzonych rozwiązań. Te wszystkie kompetencje są niezwykle ważne, by uwierzyć w siebie i swoje możliwości, co pozwoli uczniowi stawić czoła nowym problemom w dorosłym życiu. Zadaniem szkoły jest przygotowanie ucznia do życia w społeczeństwie, do jak najlepszego wypełniania roli zawodowej, rodzinnej, obywatelskiej. Pociąga to za sobą konieczność ciągłego poszukiwania nowych, innowacyjnych rozwiązań edukacyjnych i odpowiedniego dostosowania istniejących i przyszłych systemów kształcenia, a przede wszystkim kształcenia nauczycieli.

Nauczanie nauczycieli – teoria i praktyka

Tylko kreatywny nauczyciel, mający właściwe kompetencje, może dostrzec i rozwijać umiejętności twórcze swoich wychowanków. Nowoczesna praca pedagogiczna nauczyciela, przejawiająca się w niekonwencjonalnym myśleniu, podejmowaniu innowacyjnych działań, dążeniu do samorozwoju i samorealizacji, pozwala eliminować bariery i przewycięzać szkolną rutynę. Twórczość przestała już być jedną z możliwości do wyboru w kształceniu nauczycieli, stała się koniecznym warunkiem przygotowania kandydatów na pedagogów do efektywnego wykonywania zawodu.

[...] w dzisiejszej szkole wypracowane wzory zachowań i sposoby reagowania w relacjach nauczyciel – uczniowie częstokroć stają się zawodne i bezużyteczne,

a współczesny nauczyciel skazany jest na poszukiwanie nowych rozwiązań i metod działania (B. Dyrda, 2005, s. 113).

Kształcenie aktywności twórczej jako stałej cechy nauczyciela znalazło odzwierciedlenie w licznych koncepcjach edukacji do twórczości. Badacze niniejszej problematyki w identyfikowaniu czynników i mechanizmów sprzyjających aktywności twórczej szczególne znaczenie przypisują teorii twórczych operacji myślowych. Według autora tej koncepcji, E. Nęcki, w myśleniu twórczym można wyróżnić sześć grup operacji intelektualnych, a poziom sprawności w ich wykonywaniu świadczy o zdolności twórczej jednostki (E. Nęcka, J. Orzechowski, A. Słabosz, B. Szymura, 2005). Do tych operacji autor zalicza:

- Rozumowanie dedukcyjne – polegające na wyciąganiu wniosków z przesłanek już istniejących i choć dedukcja nie tworzy nowej wiedzy, to wiele zadań dywergencyjnych polega na wnioskowaniu z zadanych przesłanek. Kreatywne myślenie to też myślenie logiczne. Aby dedukcja była twórcza, musi być konsekwentna i kompletna, ale może być również hipotetyczna, czyli oparta na przesłankach próbnych, które nie muszą być bezwzględnie prawdziwe, mogą być stworzone na próbę, żeby coś sprawdzić.
- Rozumowanie indukcyjne – polegające na wyciąganiu wniosków z niepełnego zbioru danych w przeciwieństwie do rozumowania dedukcyjnego, w którym wszystkie przesłanki są znane. Proces ten zawiera w znacznym stopniu element zgadywania, domyślania się, wykorzystywania informacji niepełnych. Aby wyciągnąć wniosek, trzeba przełożyć znaną wiedzę na nowy obszar. Rozumowanie indukcyjne w dużej mierze opiera się na analogii, która żeby była produktem twórczym, musi być trafna, czyli musi istnieć duże podobieństwo między jednym i drugim problemem, ale jednocześnie odległa, czyli oba problemy muszą pochodzić z różnych sfer rzeczywistości.
- Metaforyzowanie – odnoszące się do takich czynności myślowych, z jakimi mamy do czynienia, kiedy odnosimy się do jednej rzeczy (obiektu) w terminach właściwych zupełnie innej rzeczy (zwanej nośnikiem). Funkcja metafory w twórczości polega na tym, że wnosi ona nowe elementy, istotne do zrozumienia obiektu. Metafora zwykle opisuje bardziej złożony obiekt w terminach właściwych czemuś znacznie prostszemu. Dzięki metaforze możemy w zrozumiały sposób wyjaśnić trudne i niezrozumiałe zjawiska. Ponadto wyobrażenia, które wywołuje metafora, uzupełniają informację werbalną danymi obrazowymi, co ułatwia pełniejsze rozeznanie się w sytuacji problemowej.
- Dokonywanie skojarzeń – polegające na tworzeniu skojarzeń odległych, czyli zaskakujących i nieprzewidywalnych. Mechanizm powstawania takich skojarzeń opiera się najczęściej na trzech sposobach: zewnętrznym, powierzchownym podobieństwie bodźców (stół – wół); przypadkowym

zetknięciu się jakiejś idei z przygodnym bodźcem zewnętrznym (stół – trawa) oraz na podstawie pośredniczenia – jeżeli X skojarzone jest z Y, a Y z Z, to kojarzymy X z Z (skojarzenie stół – rycerz wynika z ciągu następujących skojarzeń: stół – jedzenie – uczta – dwór – rycerz).

- Abstrahowanie – odnoszące się do wyróżnienia w wybranych obiektach tylko pewnych cech czy aspektów, a pomijaniu innych. Dzięki temu łatwiej przyswajamy nowe pojęcia i szybciej jesteśmy gotowi stosować je w rozmaitych działaniach intelektualnych. Łatwiej też przychodzi nam uogólnienie ich znaczenia. Efektem abstrahowania jest możliwość definiowania i redefiniowania oraz klasyfikowania obiektów. Twórcze abstrahowanie pozwala nam widzieć inaczej dane obiekty, ponieważ wybieramy z nich te cechy, których nie uwzględnia się w działaniu rutynowym. Przykłady redefinicji pojęć: butelka to powietrze otoczone szkłem, dołek to odwrócona górka, sadysta to osoba miła, dla masochisty.
- Dokonywanie transformacji – polegające na zmienianiu wszystkich lub niektórych cech obiektu tak, aby jego postać końcowa różniła się zasadniczo od postaci wyjściowej. Transformacji dokonuje się głównie w wyobraźni, za pomocą której możemy zmieniać lub przekształcać przedmioty bez angażowania środków finansowych. Przy wykonywaniu działań transformacyjnych pomocne są sugestie słowne, które wykorzystują czasowniki modyfikujące, np.: zwiększyć, zmniejszyć, odwrócić, przekręcić, zamienić, przegrupować. Są one celowo używane w niektórych technikach twórczego myślenia do wymuszenia pożądaných zmian w wyobrażeniach na temat problemów. Mechanizm ten pokazuje, że nie wyobraźnia jako taka, ale związane z obrazami umysłowymi transformacje są tym, co istotnie przyczynia się do powodzenia procesu twórczego.

Nabywanie umiejętności twórczych nie wynika z samego faktu wykonywania operacji myślowych, ale ze sposobu, w jaki są wykonywane. Ważne jest, aby analogia była trafna i jednocześnie odległa, skojarzenia odległe i zaskakujące, chodzi o uchwycenie w definiowanym przedmiocie jego cech wyjątkowych i trudno dostrzegalnych. Im ktoś jest bardziej sprawny w tych operacjach, tym jest bardziej twórczy.

Przekładając teorię na działania praktyczne, warto zasignalizować, że na Akademii im. J. Długosza w Częstochowie, na specjalności pedagogika społeczna i terapia pedagogiczna od wielu lat są prowadzone zajęcia mające na celu kształtowanie postawy twórczej studentów, podczas których są wykorzystywane ćwiczenia rozwijające opisane powyżej operacje myślowe. Na zajęciach treningu twórczości poruszane są przede wszystkim następujące bloki tematyczne:

- twórcze myślenie – rozwijanie niekonwencjonalnego myślenia, przełamywanie schematów i barier myślowych;
- dostrzeganie i ocenianie problemów – rozwijanie wrażliwości na problemy oraz umiejętności ich analizowania;

- metody twórczego rozwiązywania problemów – poznawanie i kształcenie umiejętności wykorzystywania metod heurystycznych;
- ekspresja twórcza – wyrażanie siebie i swojego stosunku do świata poprzez ekspresję: słowną, ruchową i plastyczną.

Tego typu zajęcia wpisują się w teoretyczne i praktyczne modele nauczania twórczości. Pierwszy model zakłada rozwijanie kreatywności poprzez wzbogacanie oferty programowej istniejących przedmiotów nauczania w treści związane z rozwijaniem umiejętności twórczych. Ten sposób nazywany jest ogólnym nauczaniem twórczości (twórczość jako treść i metoda kształcenia ogólnego). Drugi model zakłada nauczanie poprzez specjalnie do tego celu wyodrębnione jednostki lekcyjne, które wzbogacają ofertę programową szkoły. Ten sposób nazywany jest specjalistycznym nauczaniem twórczości (twórczość jako nowy przedmiot nauczania) (K. J. Szmidt, 2003). Trening twórczości (obecnie pod nazwą pedagogika twórczości) należy do grupy przedmiotów specjalnościowych i specjalizacyjnych realizowanych w ramach obowiązkowych zajęć ze studentami.

Ten rodzaj zajęć można też analizować z punktu widzenia celu i rodzaju oddziaływań edukacyjnych. Pierwszy polega na usuwaniu różnorodnych barier i przeszkód, które hamują rozwój kreatywności. Drugi koncentruje się na przekazywaniu wiedzy o twórczości oraz ćwiczeniu zachowań twórczych (E. Nęcka, 2001). Trening twórczości nawiązuje do obu modeli. W treściach kształcenia znajdują się elementy odnoszące się zarówno do eliminowania inhibitorów twórczości, jak i do stymulowania rozwoju kompetencji twórczych.

Skuteczność prowadzenia zajęć metodami aktywizującymi, w skład których wchodzi również trening twórczości, została potwierdzona na podstawie analizy empirycznej. Badaniem objęto studentów Akademii im. J. Długosza w Częstochowie (M. Łaguna, 1996). Autorka przeprowadziła studium porównawcze dwóch grup studentów. Wyniki analizy pokazały, że studenci kształceni metodami aktywizującymi byli bardziej skłonni do nawiązywania głębszych relacji z innymi, ich nastawienie wykazywało mniej mechanizmów obronnych i więcej emocjonalnej życzliwości, ich poziom niepokoju był niższy, w porównaniu ze studentami kształconymi w sposób tradycyjny. Po roku studiowania zanotowano u nich spadek rozbieżności między profilami obrazu Ja realnego i Ja idealnego, co wskazuje na wzrost samoakceptacji i zadowolenia z siebie. Studenci podkreślali ponadto, że doświadczenia możliwości rozwoju, poznania i doskonalenia siebie oraz ulepszania kontaktów społecznych były dla nich ważne. Wyniki badań pokazały, jak ważne dla rozwoju osobowości jednostki, a tym samym rozwoju aktywnej, twórczej postawy wobec siebie, otaczającego świata i innych ludzi, jest podejmowanie i realizowanie tego typu zajęć.

Kilka słów na koniec

We współczesnym świecie nowość i zmienność stały się nieodłączną częścią otaczającej nas rzeczywistości. Poruszamy się w przestrzeni, która zmusza nas do podejmowania coraz trudniejszych i bardziej złożonych wyzwań. Nie wystarczy już umieć przystosowywać się do zmian, trzeba aktywnie w tych zmianach uczestniczyć, podejmując inicjatywę w wytwarzaniu nowych wartości. Odpowiedzią na takie potrzeby może się stać twórczość, rozumiana jako stała cecha zarówno osobowości człowieka, jak i podejmowanych przez niego działań oraz rzeczy przez niego wytworzonych. Akt twórczy ma inny charakter niż akt poznania danego zjawiska.

W działaniu twórczym stopień aktywności, stopień ingerencji człowieka w przyrodę jest o wiele większy. On nie tylko operuje gotowymi i zastanymi w przyrodzie zjawiskami, ale jeszcze je wytwarza, organizuje nowe, wcześniej nieistniejące sytuacje. Człowiek niejako od nowa kształtuje rzeczywistość (M. K. Stasiak, 2000, s. 79).

Immanentną cechą twórczości jest aktywność, która ingeruje w kształt zastanej rzeczywistości, wypracowując nową jakość.

Edukacja powinna wspierać i inspirować rozwijanie umiejętności kreatywnego myślenia i działania. Dzięki odpowiednio wykształconym kompetencjom człowiek będzie potrafił tworzyć scenariusze zmian, wyprzedzać bieg wydarzeń, projektować nowe płaszczyzny funkcjonowania. Twórczość jest wyznacznikiem rozwoju, pozwala wykorzystać potencjalne możliwości tkwiące w każdym człowieku, daje szansę na samorealizację i stawienie czoła wymogom współczesnego świata. Dzisiejsza szkoła stoi przed ogromnym wyzwaniem. Chcąc przygotować ucznia do wypełniania ról społecznych w dorosłym życiu, musi nieustannie modyfikować i ulepszać proces dydaktyczny. Wprowadzanie innowacji pedagogicznych nie może obejść się bez aktywnego udziału wyposażonego w twórcze kompetencje nauczyciela. To on, adekwatnie reagując na przejawy kreatywnych zachowań ucznia, może wpłynąć na zwiększenie jego potencjału twórczego. Uczeń kreatywny dziś – jutro stanie się kreatywnym pracownikiem, rodzicem, obywatelem, a w konsekwencji współtwórcą innowacyjnego społeczeństwa, które jest finalnym efektem innowacyjnej edukacji.

Bibliografia

- Cropley, A. J. (1989). Nauczyciel wobec twórczego dziecka. W: M. Malicka (red.). *Twórczość czyli droga w nieznanne*. Warszawa.
- Dyrda, B. (2005). Założenia i ewaluacje zajęć „Kreatywność w pracy nauczyciela i wychowawcy – techniki twórczego rozwiązania problemów”. W: K. J. Szmidt (red.). *Trening twórczości w szkole wyższej*. Łódź.
- Gębuś, D., Łęski, Z. (2005). *Technologie informacyjne a postawa twórcza ucznia – szansa na rozwój czy zagrożenie wykluczeniem?* (niepublikowany referat wygłoszony 21.10.2005 r. w Warszawie na III Ogólnopolskiej Konferencji Twórczości „Kreatywność kluczem do sukcesu”).
- Laguna, M. (1996). *Budować obraz siebie. Badania nad obrazem siebie studentów kształconych metodami aktywizującymi*. Lublin.
- Nęcka, E. (2001). *Psychologia twórczości*. Gdańsk.
- Nęcka, E., Orzechowski, J., Słabosz, A. i in. (2005). *Trening twórczości*. Gdańsk.
- Pilch, T. (red.) (2003). *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*. T. II. Warszawa.
- Schulz, R. (1994). *Twórczość pedagogiczna. Elementy teorii i badań*. Warszawa.
- Silberman, M. (2005). *Uczymy się nauczać*. J. Rybski (tłum.). Gdańsk.
- Stasiak, M. K. (2000). *Twórczy i harmonijny rozwój człowieka*. Łódź.
- Szmidt, K. J. (1995). *Przewodnik metodyczny dla nauczycieli. Porządek i przygoda. Lekcje twórczości*. Warszawa.
- Szmidt, K. J. (2003). Współczesne koncepcje wychowania do kreatywności i nauczania twórczości: przegląd stanowisk polskich. W: K. J. Szmidt (red.). *Dydaktyka twórczości. Koncepcje – problemy – rozwiązania*. Kraków.
- Szmidt, K. J., Rakowiecka, B., Kraszewski, K. (1996). *Program edukacyjny. Porządek i przygoda. Lekcje twórczości*. Warszawa.
- West M. A. (2000). *Rozwijanie kreatywności wewnątrz organizacji*. M. Woźniak (tłum.). Warszawa.

Streszczenie

W niniejszym artykule autorka porusza problematykę twórczości w kontekście przemian w systemie edukacji. Cechą współczesnego społeczeństwa są gwałtowne przemiany w wielu sferach ludzkiego życia, w tym również w obszarze działań edukacyjnych. Zmiany stają się normą i regułą funkcjonowania społecznego. Ludzie potrzebują więc pomocy w zaadaptowaniu się do coraz szybciej przeobrażającego się świata. Odpowiedzią na takie potrzeby może się stać twórczość rozumiana jako aktywna postawa wobec życia.

Szkoła jest tym środowiskiem, które powinno wspierać i rozwijać kreatywne działania ucznia. Jej zadaniem jest przygotowanie młodego pokolenia do wypełniania ról w zmieniającym się społeczeństwie. Aby sprostać tym wyzwaniom, sama musi wprowadzać innowacje, modyfikując i wzbogacając dotychczasowy

standard pracy pedagogicznej. Uczeń, który zdobędzie w trakcie nauki szkolnej umiejętność twórczego myślenia, stanie się w przyszłości aktywnym podmiotem innowacyjnego społeczeństwa.

Summary

In this article the author undertakes the issue of creativity in the context of transformation in the education system. Feature of modern society are the rapid change in many areas of human life, including the field of education. The changes become a kind of standard, rule of social functioning. People therefore need help in accommodating to ever faster changing world. An answer to these needs may become a creation understood as an active attitude to life.

School is a place, which should promote and develop pupil's creative activities. Its task is to prepare young generation to carry out roles in a changing society. In order to meet these challenges, we must introduce the process of innovations by modifying and enriching the teaching standard. The pupil, who in school will gain the skill of creative thinking in the future will become active participant of an innovative society.